

12. Шатуновский И. Б. Риторические вопросы как форма агрессивного речевого поведения [Текст] / И. Б. Шатуновский // Агрессия в языке и речи : сборник науч. статей / [сост. и отв. ред. И. А. Шаронов]. – М.: РГГУ, 2004. – С. 19–37.
13. Шпильман М. В. Коммуникативная стратегия «речевая маска» (на материале произведений А. и Б. Стругацких): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. В. Шпильман // Новосибирский гос. пед. ун-т. – Новосибирск, 2006. – 21 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Винниченко В. Вибрані п'єси / Володимир Винниченко. – К.: Мистецтво, 1991. – 605 с.
- Карпенко Є. Едельвейс // Близнята ще зустрінуться : антологія драматургії української діаспори / Є. Карпенко, упор. Л. Залеська-Онишкевич. – К.-Львів: Вид-во «Час», 1997. – С. 33–53.
- Куліш М. П'єси / Микола Куліш. – К.: Наукова думка, 2001. – 368 с.
- Хоткевич Г. Твори: В 2 т. – Т. 1. / Гнат Хоткевич. – К.: Дніпро, 1966. – 536 с.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.

УДК 811.161'373.7:81'373

Галина Кузь

(Чернівецький національний
університет ім. Ю. Федьковича)

УКРАЇНСЬКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА НЕОЛОГІЯ: ЛЕКСИКА ТА ФРАЗЕОЛОГІЯ

Статті присвячена неологізмам – лексичним, фразеологічним та афористичним, що виникли, актуалізувалися та набули поширення в новітній період в українській мові. Автор звертає увагу на сплеск лексичної, фразеологічної та афористичної мовотворчості, значне поширення в українській мові новотворів із емоційно-оцінним забарвленням та суперечності в сприйнятті частини лексики в різних верствах суспільства.

Ключові слова: неологія, неологізми, фразеологізми, гасла.

Галина Кузь. УКРАИНСКАЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ НЕОЛОГИЯ:
ЛЕКСИКА И ФРАЗЕОЛОГИЯ

Статья посвящена неологизмам – лексическим, фразеологическим и афористическим, которые возникли и получили распространение в новейший период в украинском языке. Автор обращает внимание на всплеск лексического, фразеологического и афористического творчества, широкое распространение в украинском языке новообразований с эмоционально-оценочной окраской и противоречия в оценке части лексики в различных слоях общества.

Ключевые слова: неология, неологизмы, фразеологизмы, лозунги.

Halyna Kuz. UKRAINIAN SOCIO-POLITICAL NEOLOGY: VOCABULARY AND
PHRASEOLOGY

The article dwells on neologisms: lexical, phraseological and aphoristic that developed, became topical and came into wide use in the newest period in the Ukrainian Language. The author pays attention to the surge of lexical, phraseological and aphoristic word creation, a considerable spread in the Ukrainian Language neologisms with emotional and evaluative colouring and contradictions in accepting part of the vocabulary in different sections of the society.

Key words: neology, neologisms, phraseologisms, mottoes.

Українська мова кінця ХХ – початку ХХІ століття, як і в попередні періоди свого існування і розвитку, відображає інноваційні процеси, зумовлені подіями в політичному, соціальному, культурному житті країни. Дзеркалом поточних змін є, в першу чергу, наймобільніша і найбільш рухома підсистема української мови – лексична. Лексика в основному поповнюється за рахунок номінацій нових понять, предметів, явищ та подій, які з'являються у житті мовної спільноти та потребують позначення. Іншим пластом, який по-своєму точно відбиває соціальні та інші процеси, є фразеологія. На думку Ю. Маркітантова, специфіка новітньої фразеології полягає в тому, «основним призначенням її, як відомо, є не стільки найменування нових реалій [...], як їх характеристика, оцінка всього новоствореного у навколишній дійсності» [5].

Як уважає дослідниця української неології Ж. Колоїз, внаслідок того, що наприкінці ХХ – початку ХХІ століття українські мовознавці посилили увагу як до теоретичного осмислення, так і до практичного опрацювання неологічного матеріалу української мови, можна з упевненістю констатувати: неологія відбулася як наука, як окрема царина лінгвістичних знань, що має свій науковий апарат, свою історію та свої перспективи розвитку. В останні десятиліття активізовано дослідження процесу появи нових слів, удосконалено методику їхньої систематизації та нормативної оцінки, збагачено практику фіксування нових слів і нових значень [4, с. 57–58]. Розгорнули свою роботу наукові центри вивчення неології: наприклад, в Національному університеті «Острозька академія» функціонує неологічний центр, який у співпраці з Інститутом української мови НАН України займається створенням емпіричної бази для укладання академічного словника авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття.

Центральним поняттям неології є неологізм. В. Гладка, проаналізувавши застосовувані в мовознавчій науці критерії ідентифікації нових слів, запропонувала ознаки, на основі яких можна виокремити неологізми й повніше розкрити їхню мовну сутність, а саме: 1) часовий критерій – обмежений період (10-20 років) виникнення неологізму відносно даного періоду мови; 2) критерій лексикалізації – вживання неологізму більшістю мовців, але за яким відчувається ще ознака новизни; 3) лексикографічний критерій – фіксація нових слів у відповідних словниках нових слів [1, с. 175-176]. Окрім названих, у сучасному мовознавстві виділяють ще декілька критеріїв до визначення терміна «неологізм», серед яких – стилістичний, критерій мовного простору, структурний, денотативний та психологічний критерії.

Вагомий внесок у дослідження поняття «неологізм» зробила Ж. Колоїз. Науковець обстоює широке його розуміння: «у широкому розумінні неологізмом можна вважати все те нове, що характеризує зміни і розвиток у мові. У залежності від мовного рівня неологізми доцільно було б диференціювати на лексичні, семантичні, фразеологічні, граматичні тощо» [3, с. 81].

Важливою, на наш погляд, є думка Н. Ємчури про необхідність соціолінгвістичного вивчення неології: «Оскільки поява нових слів пов'язана із новими обставинами та подіями у житті суспільства, проблему неологізмів потрібно вивчати з соціолінгвістичного погляду, тобто варто дослідити, наскільки соціально мотивованими є зміни у лексичній системі мови. Останнім часом актуальним є питання ставлення мовців до нових слів, факт колективного схвалення чи відкидання неологізмів» [2, с. 36].

Неологічні дослідження з огляду на їх об'єкт – нові слова або вислови та нові їх значення – є актуальними в будь-який період часу, але особливої уваги заслуговує неологія періоду активних суспільних змін. Саме такий час переживає Україна сьогодні. Метою статті, отже, є зібрати й систематизувати лексичні та фразеологічні новотвори кількох останніх років, простежити соціолінгвістичні причини їх появи та поширення у мовному просторі.

Бурхливі події 2013–14 рр. спричинилися до появи чималого пласту неологізмів, не всі з яких, очевидно, увійдуть до активного словника. Але усі вони фіксують явища, процеси та їх учасників, що відбувалися в цей надскладний для України час.

З-поміж таких новотворів можна виокремити:

Нейтральні (*Новоросія, ДНР, ЛНР*) та емоційно-оцінні **назви територій та їх мешканців: Домбabwe** (зневажлива назва так званої ДНР; очевидно, утворене шляхом контамінації від

Донецьк та Зімбабве), *Луганда* (*Лугандон*, *Лугандонія*, *лугандонці*) (зневажлива назва так званої ЛНР; утворене від Луганськ та Донецьк, обіграє просторічну назву презерватива); *Укронія* (зневажливо про Україну), *Даунбас*.

Назви осіб – учасників суспільно-політичних та воєнних подій: А) усічені сленгові, часто іронічно-знижені: *опо* (від опозиціонери; про опозицію до Партії регіонів та президента Януковича; з часом, можливо, назва буде стосуватися представників «Опозиційного блоку»), *тери* (про терористів з ДНР та ЛНР), *сепари* (від сепаратисти), *колоради*, *колорадські жуки* (прихильники так званих ДНР, ЛНР; вирізнялися носінням георгіївських стрічок), *укри*, *укропи*, *укроармія*, *укрофашисти* (від українці), *правосеки* (члени Правого Сектору; новоствореної на Майдані на базі правих організацій громадської організації; назва, за задумом пропагандистів із сусідньої країни, має асоціюватися із *гомосеки* – розмовно-зниженою назвою гомосексуалістів); Б) утворені лексико-семантичним способом, тобто шляхом переосмислення наявних у мові раніше слів: *ватники*, *вата* (від назви робочого верхнього одягу), *кіборги* (українські військові – незламні захисники Донецького аеропорту), *піаністи*, *багатроверстатники* (вживається щодо депутатів ВР, котрі голосують за відсутніх колег), *тушка*, *тушкуватися*, *тушкування* (на позначення учасників і процесів переходу народних депутатів ВР - з особистої матеріальної зацікавленості – з однієї фракції в іншу); В) утворені шляхом апелятивації, онімізації назви: *тітушки* (від прізвища спортсмена В.Тітушка, який у травні 2013 року був помічений у потасовках проти опозиції; збірна назва найманців, що виступали проти Євромайдану), Арсеній *Кулявлоб*, *кулявлоби* (Куля в лоб – так куля в лоб! – вислів А. Яценюка, що був сприйнятий як надміру пафосний на Майдані, іноді використовується іронічно замість прізвища цього політика; у множині – на позначення представників команди прем'єра); Г) утворення шляхом контамінації: *янучари* (прихильники колишнього президента України В.Януковича; від Янукович та яничари), *путлер* (назва російського президента; від Путін та Гітлер); Д) утворені способом основоскладання: *кнопкодави*, *гречкоклюї* (виборці, які отримують гречку за відповідне голосування), *кремляді*; Е) лексикалізовані номінації: *кримнаш*, *кримнашисти* (вживається на позначення росіян, які підтримують анексію Росією Криму).

Більшість наведених неологізмів утворилися як емоційно-оцінні номінації, функціонування значної кількості емоційно-оцінних назв осіб є наслідком інформаційної війни, яку розгорнула проти України і українців Росія. Разом з тим внаслідок інформаційної агресії відбувається деформація, навіть «шизофренізація» сприйняття і трактування низки давно відомих слів та стійких сполук, що відображається, наприклад, у використанні їх в лапках чи в фонетичному російському варіанті (напр., *каратели*, *хунта*, *фашисти*, *бандерівці*, *руській мір*, *вставати з колін*, *гуманітарна допомога*).

Назви нових явищ, процесів чи об'єктів: *АТО* (антитерористична операція – евфемістична назва україно-російської війни, яка триває на Сході України), *проект Стіна*, або *Європейський вал* (облаштування східного кордону України, що має виконувати оборонну функцію; викликає аналогію з Берлінською стіною, яка в часи холодної війни розділяла Східну і Західну Німеччину), *треш бакет челендж* (новий флешмоб, учасники якого заштовхують немилих політиків у сміттєві баки; смітникова люстрація); *айс бакет челендж* (на відміну від західного варіанту, де учасники обливаються холодною водою та переказують гроші на лікування хворих, українці прагнуть зігріти військових на Донбасі); *краудфандинг*, або *спільнокошт* (співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші або інші ресурси разом, як правило, через Інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій).

Окрім нових слів, «майданний» період породив цілу низку стійких словосполучень: *небесна* (*козацька*, *жіноча*, *диванна*, *канцелярська*, *акторська та ін.*) *сотня*; *революція гідності*, *диктаторські закони* (прийняті 16 січня закони про обмеження громадянських прав); *в'язні Грушевського* (про затриманих на вул. Грушевського 19 січня); *три богатири* (про лідерів опозиції); *каструльний протест* (протест з каструлями на головах проти заборони носіння касок); *золотий унітаз* (міфічний артефакт із резиденції президента Януковича, який так і не був там знайдений, символ поваленої корупційної влади).

В постмайданний період нові події ввели в обіг нові назви: *ввічливі люди, зелені чоловічки* (російські військові у Криму); *воїни світла* (українські військові; цитата із пісні гурту «Ляпіс Трубецкой»); *гуманітарний конвой* (провокативна акція з «надання гуманітарної допомоги» населенню контрольованих терористами ДНР та ЛНР територій у серпні 2014 року, під час війни на Сході України), *пионка головного мозку* (про хворобливий потяг Януковича та його оточення до показної розкоші; від прізвища колишнього генпрокурора), *православ'я головного мозку* (про агресивних adeptів православної віри з Московського патріархату), а також надали нового змісту відомим раніше: *валіза без ручки* (про Крим для Росії), *уряд камікадзе* (вислів А. Яценюка про новопризначений Кабінет Міністрів), *тримати порох сухим* (використаний в інавгураційній промові президента П. Порошенка, обігрує його прізвище). Чимало нових назв продукує дипломатичний дискурс подій, що відбуваються: *мінські домовленості, мінський формат* (діалог про нормалізацію ситуації на Донбасі за участі України, Росії та ОБСЄ), *жневський формат* (Україна, Росія, США та ЄС), *нормандський формат* (Україна, Росія, Франція та Німеччина).

Частина стійких висловів, що увійшли в активний вжиток в окреслений період, виникли у попередні кілька років. Це переважно неофіційні назви різних, часто позаправових, явищ та дій, які набули масового характеру в період президентства В.Януковича: *податкові діри, мийні ями, конвертаційні центри; чорна бухгалтерія, чорні списки*. Іншою характерною рисою періоду президентства В. Януковича є криміналізація та обниження політичного та суспільного дискурсу – із кримінального та інших жаргонних пластів у політичну сферу перемістилися слова: *мочити, опускати, рішати, нагинати, віджати, дерібанити* (бюджет, посади), *шити* (справу), *розпил* (посад, грошей), *зливати, відкат, смотряці*; а також фразеологізми: *розвести як котят, піпл хаває*.

Яскравим виразником ідей, що вирували в окреслений проміжок часу в Україні, є актуалізована фразеологія та афористика, що на потребу творилася або трансформувалася і поширювалися в українському медійному просторі і часто-густо мала яскраве емоційно-оцінне забарвлення.

В першу чергу варто говорити про гасла, з яких починалася *Революція гідності*, чи *Євромайдан* 2013 року. В майданному Києві та інших містах у холодні зимові місяці протистояння гуртувалися довкола гасел: *Україна – це Європа!; Ми Є!* (літеру Є на плакатах зображували зірочками з прапора ЄС). Останній не тільки стисло подає думку про те, що ми також Європа, але й обігрує думку: українці мають показати Європі, що вони є, вони існують. Те, що власне з молодіжних акцій почалися зимові протести, відбивають заклики: *Молодь нації – за євроінтеграцію! Студенти за ЄС!*. Треба відзначити, що вектор руху до Європи перекладався на відоме гасло М. Хвильового «Геть від Москви!»: *Єднайтеся, українці, та не з москалями! Ні кроку назад, позаду Москва!* (перекладовані рядки Шевченка та переосмислений наново лозунг з часів Другої світової війни). Антиросійськість демонструвала і розрекламована російськими ЗМІ кричалка: *Хто не скаче, той москаль!*, за допомогою якої грілися на морозних майданах. Отримали друге дихання та величезну популярність гасла періоду українських визвольних змагань: *Слава Україні — Героям Слава!; Слава нації – Смерть ворогам!* (трансформований варіант *Смерть ворогам* (перекреслено на плакаті) – *Життя друзям*); *Україна понад усе!*

Популярними на Євромайдані були також чимало Шевченкових цитат, в першу чергу: *Борітеся – поборете!* Уривок з «Кавказу» із цими словами декламував у телепроекті «Наш Шевченко» Сергій Нігоян за кільканадцять днів до своєї смерті на Майдані 22 січня. З-поміж інших популярних Шевченкових рядків: *І на оновленій землі врага не буде, супостата...; В своїй хаті своя правда, і сила, і воля; Не вмирає душа наша, не вмирає воля...*

Частина лозунгів, що використовувалися у момент протестів, передбачувано мали антивладне спрямування (уособленням влади був насамперед президент Янукович, а також його поплічники з Партії регіонів): *Зека – на йолку!*¹; *ПР – на нари!*; *Уряд – у відставку!*; *Верховну Раду – на перевибори!*; *Різдва без Януковича!*; *Банду геть! Годувати диких птахів – суворо заборонено!* (про підрозділ внутрішніх військ «Беркут», який був оплотом влади Януковича та жорстоко поведився із протестувальниками).

У багатьох на куртках, шапках і рюкзаках можна було побачити надписи і наклейки: *Я тут не за гроші!*, – що свідчило про добру волю і свідомий вибір стояти на майдані, а також про розуміння тих цінностей, задля яких усе відбувалося. Розуміння необхідності змін у суспільстві та громадянської відповідальності за країну виявляють такі гасла: *Вибачте за незручності! Міняємо країну. Хто – якщо не я? Коли – якщо не зараз? Я крапля в океані.*

Після трагічних подій на вулиці Грушевського, пізніше на Інститутській та в інших місцях центру Києва вся Україна підхопила напрочуд життєствердне гасло: *Герої не вмирають!* Із цими словами прощалися із героями з Небесної сотні, а вже кілька місяців поспіль із героями, що загинули на Сході України, захищаючи її від підтримуваних Росією банд терористів та від підрозділів російських регулярних військ. Втрата через анексію Росією Криму, а також небезпека розколу країни активізували заклики об'єднавчого змісту: *Ми – за єдину країну!*; *Єдина країна – Єдина страна!* Пошуки моделі побудови України майбутнього втілювалися у низці перефразованих чи переосмислених гасел: *Гідність, свобода, майбутнє!* (перефразований девіз Французької революції «Свобода, рівність, братство!»), став девізом Порошенкової «Стратегії-2020»); *брат на брата чи брат за брата.*

Таким чином, огляд неології новітнього періоду української мови дозволяє відзначити, по-перше, сплеск лексичної, фразеологічної та афористичної мовотворчості, яка знайшла втілення у творенні нових мовних одиниць та переосмисленні або трансформації уже наявних у мові; по-друге, значна кількість неологізмів утворилися як засоби оцінної номінації; по-третє, інформаційна війна, нав'язана Україні, спричинилася до того, що частина новотворів та давно відомої лексики сприймається кардинально протилежно в проросійському та проукраїнському просторі.

Аналіз зібраного матеріалу, очевидно, не може бути вичерпним з огляду на неможливість сьогодні оцінити його з погляду вкорінення, сприйняття/несприйняття у більш тривалому вимірі, що дасть можливість розмежувати узуальні та okazіональні неологізми. Зрештою, формування Україною своєї стратегії в нав'язаній нам інформаційній (і не тільки) війні теж матиме вплив на перспективи творення і використання неології сучасного періоду. Отже, перспективи вивчення неологізмів на сучасному етапі пов'язуємо перш за все з відстеженням багатоаспектних зв'язків неології і суспільства, механізмів мовної еволюції, виявленням найпродуктивніших сфер творення нової лексики та фразеології, механізмів та причин ревіталізації (відродження) нових слів та стійких сполук. У зв'язку з цим постає необхідність вивчення розвитку неографії і неофразеології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладка В. А. Поняття «неологізм» у світлі сучасних лінгвістичних парадигм // [Електронний ресурс] / В. А. Гладка // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2009. – Вип. 11. – С. 170-177. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2009_11_30.pdf
2. Ємчура Н. Р. Теоретичні засади визначення неологізмів у сучасному слов'янському мовознавстві / Н. Р. Ємчура // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Спеціальний випуск. – К., 2010. – С. 33-40.

¹ Йолка – відома обмовка колишнього Президента України Віктора Януковича, котрий на нараді не зміг згадати слова «ялинка»; інтернет-мем, поширений в українському сегменті Інтернету. Через цю обмовку «йолкою» також називають новорічну ялинку, що була встановлена з нагоди Нового 2014 року на майдані Незалежності, а потім каркас цієї ялинки, який простояв до 14 серпня 2014 у зв'язку з подіями Євромайдану.

3. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології / Ж. В. Колоїз // Вісник Запорізького ун-ту: Філологічні науки. – Запоріжжя, 2002. – № 3. – С. 78-83.
4. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи / Ж. В. Колоїз // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 105. – Вип. 92: Філологія. Мовознавство: [матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Еволюційні тенденції в мові – III»] (Миколаїв, 15 травня 2009 р.) / М-во освіти і науки України; Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 56–61.
5. Маркітантов Ю. О. Фразеологічна неологіка: стан та перспективи / Ю. О. Маркітантов // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. - 2014. – Вип. 7. – С. 26–29. – Режим доступу: http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2014/pdf/fil/18/1_08_Markitantoff.pdf

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.

УДК 811.161.2'373.43.611

Ірина Кузьма

(Львівський національний університет ім. І. Франка)

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОЛОГІЗАЦІЮ СЛОВОТВОРЕННЯ: АКТИВНА ЛЕКСИКА СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В АСПЕКТІ ДЕРИВАТОЛОГІЇ

У статті окреслено основні напрямки неологічного словотворення на матеріалі активної лексики сучасних ЗМІ. Деривати прокоментовано з погляду мовної норми і стилістичного навантаження.

Ключові слова: неологізми, оказіоналізми, новотвори, аббревіація, афіксація.

Ірина Кузьма. К ВОПРОСУ О НЕОЛОГИЗАЦИИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ: АКТИВНАЯ ЛЕКСИКА СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ДЕРИВАТОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

В статье рассматриваются основные направления неологического словообразования на материале активной лексики современных СМИ. Дериваты комментируются в аспекте языковой нормы и стилистики.

Ключевые слова: неологизмы, окказионализмы, новообразования, аббревиация, аффиксация.

Iryna Kuzma. ON THE QUESTION OF NEOLOGIZATION OF WORD-FORMATING: ACTIVE WORDS OF MODERN MASS-MEDIA IN THE ASPECT OF DERIVATOLOGY

The main trends of neological word-formation on the basis of active lexis of modern mass-media are considered in this article. The derivatives are commented in the aspect of language norm and stylistic loading.

Key words: neologisms, occasionalisms, newly-formed words, abbreviation, affixation.

Лексична система мови, яка найбільш чутлива до позамовних впливів, яскраво реагує на сучасні суспільно-політичні реалії. Одні слова стають рідковживаними, інші повертаються із периферії в активний ужиток, ще інші стрімко нарощують свою частотність, з'являються і зовсім нові слова – у випадковому вжитку (оказіоналізми) та послідовно вживані (неологізми), серед яких запозичені слова, новоутворені деривати із власних, іншомовних і гібридних словотворчих ресурсів або слова із новим семантичним наповненням.